

Африці)

Цю статтю я розпочинав і відкладав декілька раз. Моя нерішучість пов'язана з самою темою. Вона дражлива, а тому я неминуче накличу на себе гнів та невдоволення багатьох. Признаюся до гріха: коли можу, я стараюся взагалі цієї теми уникати. І навіть цим разом я збирався писати про що інше - як не як, на дворі криза. Але є обставини, коли хоч-не-хоч мусиш братися за перо. Цим разом ними стали недавня дискусія на **ZAXID.NET** про антисемітизм.

За що люблю Львів, то це за різноманітність і пружність його середовищ. Я не знаю іншого такого міста в Україні, яке демонструє таке багатоголосся. Тут, як у Ноевому ковчезі, «кожної тварі - по парі». При чому кожна з цих пар не ходить самопасом, а живе середовищем. Тобто має свої інституції, своїх лідерів та ідеологів, свої «церкви», куди ходять їхня паства, а нерідко ще й свої видання. І, що головне: як тільки котре з них занепадає, на місце йому приходиться інше. Скажімо, впав «Поступ» як орган молодшого і ліберального покоління, як на місце йому прийшов **ZAXID.NET**.

ZAXID.NET має особливу заслугу в тому, що деконструє стереотип Львова як агресивного, «закритого» міста, що говорить лише *одним* голосом. Це є стереотип, який йому послідовно і систематично стараються нав'язати ззовні російські мас-медіа, а зсередини - місцеві радикальні націоналісти. На сайті можна знайти навіть їхні голоси. Найбільше все-таки є тих, які поміщаються десь посередині, ближче до центру. Є, однак, голоси і тези, яким не місце у публічній сфері - а принаймні не в тому просторі, що творить **ZAXID.NET**. Їхнє місце - на кухні приватних квартир або ж у публічному просторі таких специфічних установах, як Міжнародна Академія Управління. Коли ж такі голоси появились на **ZAXID.NET**, мені, як одному з його авторів, залишається невеликий вибір: або з цього сайту піти, або ж їм відповідати. Оскільки сайт мені надто дорогий і любий, щоб його покидати, я вимушений їм відповідати.

Нова європейська ідентичність...

Зразу скажу: я не буду тут приміряти на себе тогу праведника чи бессервіссера. Хоча би тому, що в такій чутливій справі, як антисемітизм, обидві ролі є малоефективними. Спробую пояснити чому. Є таке поняття: зміна парадигми. Його запровадив Томас Кун («Структура наукової революції», 1962) для опису тих різких, коротких, обширних наукових революцій, котрі приводять до радикальної зміни способу мислення (зацікавленим раджу <http://www.learning-org.com/00.07/0098.html>). Кожна соціальна група - від найменшої родини до найбільшої нації - мусить мати свою парадигму. Інакше спілкування між її членами не буде можливим. Час до часу будь-яка група переживає кризу через появу та нагромадження фактів чи явищ, які не можуть бути сприйняті та пояснені цією парадигмою. Тоді перед цією групою постає важкий вибір: або група вона починає розпадатися, аж до її повного зникнення, або ж переходить - болюче, непослідовно, з травмами, але все ж таки переходить! - до заміни старої парадигми новою. Очевидно, що такі заміни не проходять автоматично чи анонімно. Тому вони завжди пов'язані з конкретним іменем - Коперніка, Лобачевського, Фрейда, Айнштейна. Завжди мусить бути хтось, який не тільки декларує неспроможність старої парадигми, але й пропонує нову, переконливішу.

І тут власне полягає один із найбільших фокусів: щоб спільнота могла пережити цю зміну, а не розпастися, важливо не лише *хто* і *що* говорить - важливо також *хто* і *як* говорить. Якщо число прихильників змін мале, дидактичний і критичний голос мало чого доб'ється. Він хіба лише викличе роздратування й остракізм своїх су-спільників. Треба говорити спокійно, розважливо, а головне послідовно - відповідно до старої латинської мудрості, що капля точить камінь не силою, а частотою падіння.

Приблизно щось таке сталося з Європою та антисемітизмом. В уяві багатьох українців міцно вкорінився дещо романтичний а сильно змітологізований образ Європи як відвічної батьківщини демократії, добробуту, стабільності, толерантності - всього того, що не вистачало більшості українцям впродовж більшої частини їх історії. Насправді *така* Європа є дуже «недавнього розливу», приблизно останніх шестидесяти років. До Другої

ТЕМА

01.12.2008 08:18

МОВЧАННЯ НЕ ПО-ЄВРОПЕЙСЬКИ

Відповідно, антисемітизм набирає різних виявів і форм: релігійного і секулярного, правого і лівого, расового та національного. Антисемітизм схожий на хамелеона: він легко набирає кольорів панівного середовища.

Правда ранить - мовчанка вбиває (один із лозунгів Комісії Правди і Примирення у Південній

ПОПЕРЕДНІ СТАТТІ

тема

- Вовк і Лев, або Повість про два міста
Галина Пагутяк
для zaxid.net, 30.07.2009
- Візит "віце-президента земної кулі" до України
Віталій Жугай, Київ
для zaxid.net, 23.07.2009
- Кризь приголомшливий галас
Галія Койнаш
для zaxid.net, 23.07.2009
- Чому Україна не Китай, або Риба гниє з голови
Тарас Тимо
для zaxid.net, 20.07.2009
- А был ли только конфликт?
Клементий Федевич, Москва
для zaxid.net, 16.07.2009
- Конституційні ідеї та їх наслідки
Олег Бахтіяров
для zaxid.net, 13.07.2009
- Ян Блонський. Бідні поляки дивляться на гето
zaxid.net, 09.07.2009
- Сила освіти
Євген Гулевич
для zaxid.net, 06.07.2009

ТОП-ТЕКСТИ

- Маємо пам'ятати, що все йде поволі, – Блаженніший Любомир (Гузар)**
- Непотрібних людей не буває**
- Скнилівська трагедія. Місце прописки: рай**
- Це не робота. Це – місія, – Іван Вакарчук**
- Чому Україна не Китай, або Риба гниє з голови**

ТОЧКА ЗОРУ. АРХІВ

- Львів – це справжній поліс**
- Не мій Львів**
- Мій сон – Львів**
- Львів – ілюзорна столиця**
- Донець і Львов: города не первые, но и не вторые**

Пристрасть набула нових форм!

Тіріпко пояснив, як гривню

bigmir.net

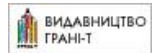
2428 7190

www.youngbs.com.ua

iranta.

РАТУША

ГЛИБШЕ

Розробка e-design.

загнали "за Магадан"

Клуб втратив гравця

світової війни вона відзначалася агресивністю та малотерпимістю. У світовій історії не маємо жодного іншого такого випадку, окрім європейського, коли один континент міг завойовувати увесь світ. Європа утверджувала своє домінування не тільки завдяки якіснішим і передовим технологіям та кращим стандартам життя, але й грубою мілітарною силою та радикальними ідеологіями. Ми не повинні забувати, що дві найрепресивніші ідеології - комунізм та нацизм - є виразно *європейськими* ідеологіями.

Антисемітизм входить у число радикальних європейських «ізмів». Мова йде тут не просто про звичну етнічну юдофобію чи про релігійну нетерпимість до іудеїв, приклади якої зустрічаємо завжди і повсюди, а про модерну ідеологію - чітку секулярну систему поглядів, що пояснювала, чому і за що євреїв треба ненавидіти.

З певним спрощенням можна сказати, що ядром кожної ідеології є відповідь на питання «хто є нашим ворогом?» Тим «іншим», котрий заважає «правильному» розвитку суспільства і якого, відповідно, треба було знищити, перевиховати, асимілювати і т.д. задля відновлення правильності. Євреї були групою, яка ідеально надавалася на таке «іншування». Вони були водночас й етносом, й вірою, й расою, а навіть класом чи заняттям. Ненавидіти їх можна було практично за все: за те, що серед них надто багато революціонерів - і за те, що серед них надто багато банкірів та підприємців; за те, що вони не займаються сільським господарством, а паразитують на селянах - і за те, що займаючись сільським господарством, вони конкурують із селянами; за те, що вони не хочуть асимілюватися - і за те, що вони асимілюються надто швидко, перебираючи до своїх рук кращі посади і прирікаючи націю на духовний занепад; за те, що вони є іншою расою - і за те, що як раса, найближча до арійської, несуть найбільшу загрозу її чистоті.

Відповідно, антисемітизм набирив різних виявів і форм: релігійного і секулярного, правого і лівого (зараз мало хто пам'ятає про відверто антисемітські тексти молодого Маркса), расового та національного. Антисемітизм схожий на хамелеона: він легко набирає кольорів панівного середовища. Часом він міг навіть виступати як мішанка різних, навіть взаємовиключних ідей, котрі, однак, відносно легко могли укладатися в одній і тій самій голові. До прикладу: існувала навіть така його дивовижна форма як «єврейська самоненависть» (Jewish self-hatred), коли багатші й засимільовані берлінські та віденські євреї з відразою ставилися до традиційних східноєвропейських євреїв, у першу чергу - до євреїв галицьких.

Не буде великим перебільшенням сказати, що зі всіх існуючих модерних «ізмів» власне антисемітизм був найпопулярнішою європейською ідеологією - якщо, зрозуміло, міряти масовість не чисельністю партій чи за підпискою на газети, кількістю завойованих сердець та голів. Нацистська ідея расово чистої «Нової Європи» тому й знаходила підтримку серед багатьох не-німців та не-нацистів, що обіцяла радикальне очищення їхньої нації від євреїв - до того ж чужими, німецькими і нацистськими руками.

Тільки мілітарна поразка Німеччини поклала кінець цьому панєвропейському антисемітизму. Повоєнна Європа будувалася як радикальне заперечення гітлерівської «Нової Європи». Усвідомлення факту, що одна група цивілізованих європейців відносно легко погодилася на винищення інших послужило тим колективним досвідом, що привів до парадигмальної трансформації європейської ідентичності. Гайнріх Гайне колись писав, що вихрещення є перепусткою євреїв до Європи. Тоні Джадт (Judt) у своїй недавній (2005) синтеті «Post-War» переінакшив ці слова в такий спосіб: *визнання власної вини і причетності кожної нації до Голокосту є перепусткою в сучасну Європу*. Кожна з європейських націй склала цей іспит совісті, хоча ніде це не давалося легко. Джадт подає приклади, коли велика брехня заміщала коштам малих брехень, а визнання національної вини супроводжувалася лицемірними спробами рятувати свою національну гідність.

Головна заслуга у складанні цього іспиту совісті належить не так сучасникам війни, а їхнім дітям. Вони народилися по війні, а тому не були обтяжені її досвідом. Центральним моментом тут була молодіжна революція 1968 року, котра мала всі ознаки покоління бунту. Питання «Що ви зробили зі своїми євреями?» стало одним із тих безпрограшних карт, котрими молоді розбивали аргументи й авторитет старших. Коли під час студентських розрухів травня 1968 р. в Парижі уряд не впустив у Францію одного з молодіжних лідерів та німецького єврея з походженням, тисячі маніфестантів вийшли на вулиці під гаслом «Ми всі - німецькі євреї!» Сорок років по тому колишні бунтівники стали 60-річними професорами, міністрами та медіальними магами. Вони втратили свою революційність, але втримали чутливість до антисемітизму. Хоча й зараз вони самі зазнають нападок від молодших правих за свою політичну коректність, але в цілому їх інтелектуальне домінування залишається непохитним. Без розуміння цього факту годі зрозуміти сучасну Європу та сучасну європейську ідентичність.

...та незавершений український проект

Під цим оглядом український випадок є дуже дивним. З одного боку, Україна заявляє про свої євроінтеграційні амбіції, з іншого, вона мало що робить, щоб виглядати і звучати по-європейському. Тут справа навіть не у типово східноєвропейському розходженні між словом і ділом. Європа досі не почула від України власне тих ключових слів, які би підтвердила її, України, європейськість. Ними, серед інших, є слова вибачення за причетність українців до Голокосту. Україна хоче сісти в європейський поїзд - але «зайцем», не купуючи квитка.

Можна окремо обговорювати причини, чому так сталося: спадщину радянської доби, яка насаджувала історичну амнезію українцям, а особливо щодо їх стосунків з євреями; травматичну пам'ять багатьох старших українців, які добре пам'ятали і Голодомор, і Голокост, але воліли про них не розповідати своїм дітям та внукам; відповідно, як наслідок першого і другого, порівняно пізнє усвідомлення Голокосту; переконання багатьох українців, що вони були головними жертвами репресій та воєнного лихоліття, - а тому звинувачення у воєнних злочинах виглядає в їхніх очах жакливою несправедливістю; старанне замовчування тими одинаками, котрі дійсно були причетні до винищення євреїв - а колективна відмова від вини заради порятунку свого національного ім'я; брак в Україні чогось такого, що можна було б, хоча б у наближенні, порівняти з молодіжною революцією 1968 р.; сучасну пропагандивну війну, котру веде Кремль проти України і в якій звинувачення в антисемітизмі незмінно виступає козирною антиукраїнською картою; внутрішнє протистояння між «помаранчевими», з одного боку, та «біло-синіми» і «червоними», з іншого, в котрому антисемітська карта відіграє таку саму роль, як у протистоянні російсько-українському; боязнь «помаранчевих», що визнання національної вини може привести до детронізації декотрих національних героїв; і, нарешті, очікування, що євреї, Росія та Європа також признаються до своєї історичної вини щодо українців - а тоді вибачатися українцям перед буде набагато легше.

Кожне з цих питань вимагає серйозного обговорення. Але згодиться, наскільки легше було би їх обговорювати, якби ми, українці, визнали причетність своєї нації до Голокосту - як і кожна європейська нація. Приклад цього дали недавно наші найближчі сусіди, поляки і литовці. Польську дискусію спровокували книжки Яна Гросса про участь поляків у винищенні євреїв під час і в перші місяці після війни. Дискусія була дуже гострою. Тим не менше, уряд, мас-медіа, церква визнали національну вину перед євреями. Литовці не мали подібних книжок. Литовська ситуація більш схожа не на польську, а на українську - з огляду хоча би на звинувачення в антисемітизмі, котрі звучать в адресу місцевого уряду з Москви. Однак Литва набагато далі просунулася у дискусіях про Голокост, аніж Україна. Тут витворився певний консенсус серед національної еліти: не можна стати повноправним членом європейської спільноти без обрахунку національного сумління. «Той, хто хоче бути справжнім націоналістом, не може оминати відповідальності в імені свого народу» - так резюмував цю поставу Томас Венцлова.

Литовці і поляки стали членами Європейського Союзу, Україна ж поки що ні. Я не маю, однак, сумніву, що протягом життя ще мого покоління (тих, кому зараз за сорок, але менше шестидесяти) це все-таки станеться - при умові, звичайно, що Європейський Союз до того часу сам не розпадеться. Відповідно, я вірю, що до того часу українці все-таки куплять квитка на європейський поїзд у вигляді визнання своєї причетності до Голокосту. І Львову тут не оминати своєї долі і своєї ролі. Жодне інше велике місто в Україні так виразно не заявляє про свої європейські амбіції. До того ж, як не як, Львів був одним із найбільших центрів європейського єврейства, й один із головних актів його (єврейства) винищення відбувався власне тут.

Розумію, що задля цього ми змушені будемо пройти через свої гострі дискусії, взаємні звинувачення та шок від відкриття певних фактів. Але я маю надію, що ми таки через це перейдемо. Певності мені додає приклад недавнього польсько-українського примирення: воно було тяжке і тривале, але все-таки воно сталося. Без перебільшення, це була справжня геополітична революція, котра, серед іншого, сильно збільшила шанси на дальше розширення Європейського Союзу на Схід.

Як львів'янин, я гордий з того факту, що значна частина цієї революції сталася не деінде, а власне тут, у Львові, за участю та з ініціативи львів'ян. Як історик, я, однак, далекий від віри у повторюваність історії. Те, що львів'янам у минулому вдалося самокритично подивитися на стосунки українсько-польські, не конче означає, що їм вдасться це повторити у випадку українсько-єврейських взаємин. Історія не знає ані умовної, ані автоматичної дії. Що, однак, важливо: історія має свою тяглість та інерцію. У випадку Львова ця тяглість забезпечується за рахунок існування його динамічних і пружних середовищ, які не хочуть і не вміють мовчати. Особливо, коли на коні стоїть така важлива справа, як європейське майбутнє України.

Фото зі сайту www.dvpt.ru

Ярослав Грицак для ZAXID.NET